

АУДАРМА ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ ПЕРЕВОДА

Реалий сөздерді аудару тәсілдері (“Абай жолы” эпопеясы бойынша)

Г. Қ. Қазыбек

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ф.ғ.к., доцент, Алматы, Қазақстан

Аннотация. М.Әуезовтің “Абай жолы” эпопеясы тәржімасының басты қасиеті – аудармашылардың шығарма рухына бойлап, сұлулығын сезіне отырып, оның ұлттық пішінін жете меңгергендігінде, мазмұн мен түрдің арасындағы гармониялық бірлікті, ұлттық-көркемдік элементтердің тұтастығын сақтай алғандығында.

“Абай жолы” тілі – әр қырынан, әр ыңғайда алып зерттейтін, сан салалы, күрделі құбылыс. Онда қазақ тілінің байлығы, сарқылмас мүмкіншіліктері, ғасырлар бойына қалыптасқан сөздік қорының арғы-бергі қат-қабаты барынша мол қамтылған. Төрт кітаптан тұратын бұл шығармада осы күнгі сөздіктерден кездесе бермейтін де тіл құбылыстары жиі ұшырайды.

Абай тұсында болған ас, той, құдалық, ат шабыс, күрес, айтыс, құс салу, салдық құру, ит жүгірту, өліктің артын күту, қаралы болу, бата оқу, аза салу, ас беру, құда түсу, кит кию, ұрын бару, қыз ұзату, ілу, жасау, сөздерінің қалай аударылғанына көз жүгіртсек.

М.Әуезовтің “Абай жолы” романы – тарихи роман болғандықтан, қазақ халқының жарты ғасырлық өмірін суреттейтіндіктен салт-дәстүр, ұлттық киім, ұлттық ойындар, ұлттық тағамдар өте кең көлемде қамтылған. Сондықтан аудару кезінде реалий сөздерді аударманың әртүрімен аударылған (транслитерация, түсіндірмелі аударма, аналог).

Түпнұсқа: *“Қалың қой қыбыр етпей тыныштық алып, үнсіз гана тыныс алды. Асылбек, Әділбектер жатуға кетті. Көгалсайда отырған бес-алты үйлі ақ ауылдың түңлігі тегіс жабық. Ай астында ақ үйлерде мызғып қалғып тұр”.*

Аудармасы: *“Огромное стадо овец во круг аула лежали спокойно. Они дремали, беззвучные, утихишие. Асылбек и Адильбек ушли спать. Тундуки юрт были плотно закрыты. Белые юрты дремали лунном сиянии”.*

Транслитерация. Түңлік сөзі романда көп кездесетін болғандықтан аудармашылар түпкі мағынасын түсінбеген секілді. Мысалы:

Түпнұсқа: *“Абай кітап оқыса да, тыстағы күннің райын анда-санда шаңыраққа қарап, жиі барлайды”.*

Аударма: *“Абай порой отрывал от книги глаза и взглядывал через открытый тундук на небо”.*

Түпнұсқадағы шаңырақ сөзін түңлік сөзімен шатыстырған.

Түпнұсқа: *“Барлық ауылда да керегелер бір шамаға жайылып, шаңырақтар бір уақыттарда көтеріліп, уықтар қатар шанышылды. Қызыл жосамен боялған ағаш үйлердің сүйегін жиілеп шанышылған уықтар айқындап көрсетеді”.*

Аудармасы: *“...все аулы установили кереге и теперь наводили купола юрт из длинных уыков, окрашенных в яркий красный цвет”.*

Аудармада түпнұсқадағы ой өуезділігі жоқ, жұтаң шыққан. Жазушының айтайын деген ойын жеткізе алмаған.

Түпнұсқа: *“Жидебайдағы қыстаудың ең үлкен бөлмесі осы. Кілемді, текеметті, алашалы, көрпелі, меймандос мол үй”*.

Аудармасы: *“Дом Улжан самый большой в зимовье Жидебая. Гостеприимный, просторный, он весь украшен коврами, кошмами, алаша”*.

Бұл жерде ұлттық сөздер сол күйінде аударылған.

Ұлтымызға тән шаңырақ, туырлық, уық, кереге, түндік, үзік, алаша, текемет, түскиіз деген тұрмысқа байланысты сөздер транслитерация бойынша берілген.

Сонымен бірге қазақ сөздері жайлау, ауыл, жігіт, базар, шайтан, арық сөздері орыс тілінде түркі тілінен енген сөздер ретінде оқырманға қиындық туғызбай тез түсінеді.

Мысалы, үлкен үй – большая юрта
қонақ үй – гостиница
отау үй – юрта молодых

Түпнұсқа: *“Ортадағы Абайдың үлкен енесі, Алышынбайдың енесі, семіз қара бәйбіше”*.

Аудармасы: *“Посередине шла старшая эне Абая, первая жена Алышынбая, полная смуглая байбиче”*.

Транслитерация.

Түпнұсқа: *“Дағды бойынша Ұлжан бастаған үлкендер құданың аулына күйеулерден бір түстік бұрын келіп түсті. Еркектердің үлкені қазіргі бас құда Ызғұтты”*.

Аудармасы: *“По старому обычаю пожилые сваты вместе с Улжан, сопровождаемой трещеной джигитами свиты и женщин прибыли на полудне раньше жениха. Главным сватом был названный брат Кунанбая – Изгұтты”*.

Калька түрінде берілген.

Түпнұсқа: *“Абайдың бұл келісі, ұрын келу деп, жыртыс сала келу деп, кейде есік көре келу, қол ұстату деп те атады”*.

Аудармасы: *“Первый приезд жениха называется “торжественным” иногда еще называют “приездом с подарками” или “переход через порог”, а то “поездкой для рукопожатия”*.

Калька түрінде берілген.

Романның тілі өте бай, архаизмдер, көнерген сөздер көп кездеседі. Мысалы, шабарман, атқамінер, нөкер, би, жатақ, аға сұлтан, барымта, тоқал, құшыр, медресе.

Жайлау, қыстау, көктеу, күзеу сөздері орыс тіліне транслитерация тәсілімен берілген.

Көктеу – весеннее пастбище

күзеу – осеннее пастбище

қыстау – зимнее пастбище

Жайлау – летнее пастбище

Бұл сөздер орыс тіліне аналог (жақын аударма) түрімен аударылған, дәлірек айтқанда сөз тіркестері арқылы.

Түпнұсқа: *“...Бірақ, Ұлжан түгел біліпті. Шыңғыс асып жайлауға көше бастағаннан бері, Байсал ауылдары мен Құнанбай ауылдары әр қоныстың тұсында иықпен қабысқандай болып, ылғи тайталаса келіпті”*.

Аудармасы: *“...Но Улжан знала, что как только кочевья двинулись на джайляу между аулами Кунанбая и Байсалы начались постоянные стычки и недразумения...”*.

Бұл жерде жайлау сөзі орыс тіліне белгілі болғандықтан сол күйінде алынған, летнее пастбище сөзі сирек қолданады, мысалы:

Түпнұсқа: *“Ендігі жас күндері, барлық жайлау күндері, майдандасқан шептермен жұлысқан топтардың күні-түні болатын сияқты түрі бар”*.

Аудармасы: *“Теперь обе стороны заторопились с кочевкой, чтобы скорее добраться до летних пастбищ на реках Баканас и Байкошкар”*.

Романда кейіпкерлердің бәрі ұлттық киімдермен ерекшеленеді: күйеудің киімі, әр рудың киімі, қыздардың киімі өте келісімді суреттелген.

Түпнұсқа: *“Тымағыңның бауын байлап жүр”*.

Аудармасы: *“Никогда не забывай завязывать малахай”*.

Түпнұсқа: *“Шеш! Сыпыр шапаны мен көйлегін!”*.

Аудармасы: *“Сорвите с них шапаны!”*.

Түпнұсқа: *“Бөріктері сәукеледей”*.

Аудармасы: “Шапки-то! Будто саукеле”.

Бұл аудармаларда тымақты малақай деп берсе, көйлек тіпті аударылмаған күйінде қалған. Сәукеле сөзінің орыс тілінде баламасы жоқ.

Ұлттық реалий сөздерді аударғанда қолданатын тағы бір тәсіл – суреттемелі аударма (описательный перевод). Ұлттық тағамдарды: қазы, қарта, жал-жая. шелпек, бауырсақ, күйрық т.б. және ұлттық ойындар: ақсүйек, бәйге, тоғызқұмалақ, серек құлақ, ауыл-ауыл, күрке-күрке, көкпар т.б. ойындары аударған кезде аударманың осі түрі қолданылады.

“Абай жолының” бай тілі материалын түгел қамту мүмкін емес. М.Әуезов халық ауыз әдебиетін мол пайдаланғандықтан қазіргі тілімізде кездеспейтін көне, байырғы, этнографиялық тіл құбылыстары жеке сөздер, тіркестер, сол сияқты антопонимдер

мен этнонимдер, топонимдерге өте бай екенін мойындай отырса, жұмыс көлемінің талабына байланысты қарастыра алмадық.

Әдебиеттер:

1. Қазақтың тұңғыш эпопеясы. – Алматы, 1957.
2. М.Әуезов тағылымы. –1987.
3. М.Әуезов. “Абай жолы” романының жиілік сөздігі. – 1979.
4. М.Әуезов. 80 жасқа толуына байланысты. – Алматы, 1977.
5. Уақыт және әдебиет. – Алматы, 1962.

***

В статье рассматриваются приёмы перевода реалий: транскрипция, калькирование; реалии в произведении "Путь Абая" М. Ауэзова и способы их перевода.

***

The article deals with methods of translation realizes: transcription, cal cues realizes in the literary work «Abay's way» by M. Auezov and ways of their translations.

Аударма және интерпретация

Ж. Т. Абдуллаева

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ф.ғ.к, аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Мақала аударматанудағы интерпретация мәселесіне арналған. Аталмыш мақалада «интерпретация» термині аударма үдерісімен және аудармашылық іс-әрекеттермен тығыз байланыста қарастырылады. «Интерпретация» терминін, оның аудармашылық тәжірибедегі рөлін қарастыруда шетелдік және отандық ғалымдардың ғылыми-теориялық тұжырымдары негізге алынды. Автор туралы қалыптасқан рецепция оның шығармаларын интерпретациялауға әсерін тигізеді. Сонымен қатар, аудармалардың өзі рецепцияның бір бөлігі болып, әдеби мәдениетті, автор туралы көзқарасты қалыптастыратындығы пайымдалды. Түпнұсқаны интерпретациялаудағы аудармашының маңызды рөліне басымдық көрсетілді. Осы ретте автор түпнұсқаны дұрыс түсіну үшін аудармашы әлемге автордың көзімен қарай білуі тиіс деген қағидаға жүгінген.

Көркем шығарманы аудару мен интерпретациялау қазіргі кезеңдегі аударматанудың өзекті мәселелерінің бірі болып саналады. Аудармадағы рецепция мен интерпретация үдерістеріне деген қызығушылық ешқашан бәсеңдемеген. Аударманы мәдениаралық байланыстың құбылысы ретінде қарастыратын қазіргі заманғы теориялар мәтінді аудару мен интерпретациялауды аударма үдерісінің ажырамас бір бөлігі ретінде қарастырады. Бұл жайында К.И. Чуковский, И.А. Кашкин, Е.Г. Эткинд, В.С. Виноградов және т.б. ғалымдар еңбектерінде тұшымды пікірлер айтқан.

Аударма көркем шығарманың өзге мәдениетке кірігуінің маңызды тәсілдерінің бірі болып табылады. Бұл үдеріс аудармашылық интерпретацияның қатысуынсыз жүзеге асуы мүмкін емес. Осы тәрізді тұжырымдардың болуы қалыптан тыс жайт емес. Оларды жоққа шығаруға болмайды десек, аударманы шығарма ретінде уақытта, кеңістікте және адамдардың санасында өмір сүру формасы ретінде бағалап, талқылаудың, термин тілінде айтқанда, интерпретацияның себептерін зерделеуге тырысуымыз қажет. Қазіргі таңда аударманы зерттеуде аударма туындының әлемдік әдебиетте түпнұс-